Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Simpozijum o srednjovjekovnom Katunu (održan 24. i 25. novembra 1961.)

Filipović, Milenko S.

1963

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/items/78dc4b0d-0108-4840-80ef-6a41872d5d5a

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/

НАУЧНО ДРУШТВО СР БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

КЊИГА II

ОДЈЕЉЕЊЕ ИСТОРИЈСКО-ФИЛОЛОШКИХ НАУКА

КЊИГА 1.

Уредник

МИЛЕНКО С. ФИЛИПОВИЋ,

редовни члан Научног друштва СР БиХ

СИМПОЗИЈУМ

О СРЕДЊОВЈЕКОВНОМ КАТУНУ

ОДРЖАН 24. и 25. НОВЕМБРА 1961. Г.

ANU BiH АНУ БиХ

САРАЈЕВО

1963.

БРАНИСЛАВ ЂУРЂЕВ

ТЕРИТОРИЈАЛИЗАЦИЈА КАТУНСКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ДО КРАЈА XV ВЕКА

(катун — кнежина — племе)

Проблем сточарске катунске организације интересантан је за средњовековну историју балканских земаља не само са становишта привредне, друштвене и — у извесним крајевима — етничке структуре него и због њене важности за самоуправу у неким крајевима и политичко збивање у неким периодима балканског средњег века. Посебан значај има однос катунске организације и караванске трговине у балканским земљама у средњем веку. Али нас много више интересује проблем балканске сточарске катунске организације због њених модификација и трансформација у XV веку, на крају нашег средњег века, у периоду пропадања наших држава и за време првог столећа турске власти у балканским земљама. У то време катунска организација је одиграла огромну улогу у процесу ојачавања патријархалних облика живота на селу код балканских народа. Данас се не могу никако оспоравати научни резултати који имају свој пут од К. Јиречека, Ст. Новаковића и Љ. Ковачевића до садашњих истраживача, из чијих истраживања излази да је сточарска (влашка*) и арбанашка) катунска организација имала првенствену улогу приликом настајања наших и арбанашких динарских племена. Материјал из турских дефтера из друге половине XV века и прве

*) Мало је заплетено код мене писање речи влах, односно Влах. Кад хоћу да означим етничко обележје, кад говорим о неславизираним балканским Романима, пишем реч великим словом; кад спомињем средњовековне славизиране, односно сербизиране сточаре, који се у нашим и турским средњовековним изворима називају власима, пишем реч малим словима, кад хоћу да изразим да су сточари прешли увелико на земљорадњу, да су у нашем средњем веку већ готово изједначени са меропсима и код Турака да држе рајинску земљу и дају неке рајинске дажбине, а да су ипак очували нека влашка права, пишем реч у наводницима. Кад је у питању придев не може се изразити разлика писањем великог и малог слова, него само наводницима. Жалим што читаоцу приређујем тиме тешкоће, али је процес толико компликован, а не могу сваки пут објашњавати на које се категорије у тексту мисли.

половине XVI дао је нове доказе и објашњења о томе процесу.[1]) Нови турски дефтерски материјал из тог времена је сасвим јасно осветлио миграцију сточара у ратарске крајеве у XV и XVI веку и постанак кнежина из сточарске (»влашке«) организације. Тај процес је нарочито јасан у северној Србији.[2]) Племена и кнежине су били оквири у којима су оживели и одржавали се патријархални облици живота код Срба, Црногораца, Арбанаса и донекле код Хрвата у XV, XVI, XVII и XVIII веку. Поред црквене аутономије, племенска и кнежинска аутономија је један од најважнијих облика живота српског народа[3]) под турском влашћу до краја XVIII века.

Овде се нећемо упуштати у потпуно излагање процеса у којем су оживели и очували се патријархални облици живота код српског народа у свим његовим фазама, и после XV века, нити ћемо се упуштати у то да прикажемо пуни значај миграција сточара и у вези с тим јачања патријархалних облика живота код Срба, Црногораца, Арбанаса и Хрвата у XV, XVI и XVII веку. Наша тема је средњовековни катун, и то нарочито у старијим вековима, када се и поставља питање шта је он заправо. Али ми обраћамо пажњу на ту тему нарочито баш због значаја који има катунска организација у развитку племена и кнежина. Па ипак, преостатак модификоване катунске организације и њене трагове у облицима сточарског и сеоског живота у познијим периодима историје и данас ми не истичемо само због њиховог значаја у познијој историји него и из истраживачко-методских разлога у вези с одговором на питање шта је средњовековни катун. Из материјала о катунској организацији, односно из материјала о кнежинама и племенима, из XV века и позније, можемо много штошта закључити о организацији старијег катуна. Због оскудности и једностраности података извора из старијих периода, ми тек поређењем са каснијим стањем и са резултатима већ одиграног процеса можемо схватити шта понеки подаци из ранијег периода управо значе.

Није тешко наћи општу формулу шта је катун данас, односно шта је био у блиској прошлости, изузевши, разуме се, данашње значење те речи у арбанашком језику, где катун значи село,[4]) што је као значење настало територијализацијом катуна и претварањем њиховим у села. Катун је организација летњег пасишта, односно заједница станишта и радионица (бачија) на том пасишту у вези

---

[1]) Види моје расправе: Из историје Црне Горе, брдских и малисорских племена, Радови Научног друштва БиХ II (1954) и Нови подаци о најстаријој историји брдских племена, Ист. записи XIII, књ. XVII, св. 1 (1960).

[2]) О постанку кнежина у Србији у другој половини XV и првој половини XVI века одржао сам реферат на Првом конгресу историчара Југославије у Београду. Тај реферат није досада штампан; постоје само тезе које су умножене пре конгреса. Иначе је постанак кнежина у Србији приказан кратко у другој књизи Историје народа Југославије.

[3]) Овде мислим и на Црногорце, јер се у ово време они још не могу одвајати.

[4]) Катунд у албанском значи село.

са радом око стоке и сточарске производње, организација покретног балканског сточарства, влашког и арбанашког, и код других народа осим Турака — порекла такође старобалканског, које је процесом потпуног утапања сточарског старобалканског становништва у друге етничке целине изгубило траг од свог ранијег етничког обележја. Катун се очувао као природна организација сточарске производње у балканским планинама уз услов одржавања примитивне технике, која се мање-више до наших дана није развијала. Катун још значи и земљиште у планини које одређени катун као људска организација заузима, поседује.

Али је прилично велико неразумевање кад се сматра да средњовековна сточарска организација влаха и Арбанаса мора имати исте одлике као и организација садашњих балканских сточара. Неки ранији истраживачи, као Ј. Ердељановић, П. Шобајић и други, били су склони да схвате средњовековну сточарску организацију у нашим земљама као мање-више истоветну са сточарском органицазијом коју су они познавали у Црној Гори и у Брдима. По њима је однос између сеоске и катунске организације био исти у средњем веку као и данас; села имају своје катуне, летње сточарске станове. Ердељановић нарочито упадљиво тумачи назив »catunni Cernagore« у уговору између деспота Ђурђа и Млечана из 1435. године, односно име Катуни код Болице (1614) и садашњи назив Катунска Нахија. По њему, наведено сведочанство из XV века значи да се у то време није називала Црном Гором област где су били катуни, него област источно и југоисточно, где су имали своја станишта они који су држали катуне; односно, он израз »catunni Cernagore« тумачи: Црна Гора (једна област) и њени катуни (друга област). »Срби Зећани« и »Власи« су се издизали из тих својих станишта у катуне. Да назив Катуни за тај крај потиче од »Срба Зећана«, уверава га то што се у Катунској Нахији не употребљава за сезонско летње сточарско насеље назив катун, док се на истоку и југоистоку употребљава баш тај назив. Истичући ово последње, Ердељановић није узео у обзир да се, по његовим истраживањима, види да се у Катунској Нахији становништво у XVIII веку јако изменило и да су преовладали досељеници. Ердељановић још испушта из вида да традиција коју он доноси говори да су »Старовласи« (и Ћеклићи и Бјелице) имали у Катунској Нахији станишта и да су се спуштали у жупу на зимовања, јер се у то доба није још употребљавао »лист« за сточну храну. Из народне традиције, коју Ердељановић доноси, може се закључити да су се пре него што су створене заједнице са садашњим племенским именима Зећани издизали, али да су »Старовласи« (и Ћеклићи и Бјелице, који се у XV веку називају у писаним документима власима и катунима) имали своја станишта у садашњој Катунској Нахији и да су се само зими спуштали у жупе. Они су касније сузбијени и становници жупа им нису допуштали

настањивање на њиховој територији.[5]) Баш по материјалу који Ердељановић донеси може се закључити да су у садашњој Катунској Нахији у својим катунима пребивали прво сточари који су се спуштали у жупе, да су се с њима измешали Зећани, који су се почели бавити сличном привредом, и да се добар део Зећана повукао у планину кад је настала опасност. У то време се не само почео употребљавати »лист« за сточну храну него су се и други услови за становање (крчевине у доловима, неки зачеци земљорадње) побољшали. Ердељановић те исте чињенице тумачи друкчије, процесом који се не да доказати ни разумети, »Катуни Црне Горе«, назив из XV века, једноставно значи да се област где су били сточарски катуни називала Црном Гором.

Други истраживачи су тражили објашњење средњовековне катунске организације поређењем са сточарском организацијом садашњих балканских Влаха. Из тога проистиче тврдња да се средњовековни катуни, као и катун данас, може схватити као хорда, као мање-више моментаном потребом везана група породица.[6])

У подацима докумената из средњег века могу се наћи потврде да се катунска организација односила према селу слично као што се односила у блиској прошлости и као што се односи понегде данас. Тридесетих година XIV века у једној српској повељи спомињу се власи Псодерци и њихова села у близини катуна.[7]) У Дечанској повељи (1330) спомињу се два катуна ђурашевских влаха и село Ђураше.[8]) У истој повељи влашки катуни имају означене међе, као и у Призренској (Арханђеловској) повељи Стефана Душана. Р. Ивановић је исаткао да постоје у дукађинској низији имена садашњих села која су слична именима катуна у Дечанској хрисовуљи, па из тога извукао закључак да катуни нису били у високим планинама.[9]) Убицирање катуна који се спомињу у Бањској повељи[10]) може да доведе до истог закључка.

Такви подаци могу да заведу, па да човек не поведе рачуна о другим подацима из истог времена из којих се види да катунска организација није везана са сеоском организацијом.

---

[5]) Ј. Ердељановић, Стара Црна Гора; Срп. етн. зборник XXXIX, Београд, 1926, 5—6, 16—17, 30—31, 47—48, 97—99, 225—226, 272, 489, 557.

[6]) М. Филиповић у своме раду преноси на средњовековни катун своју формулацију тајфе код Влаха Бањота (М. Филиповић, Номадски Цинцари на Ограђену, Гласник Геогр. др. XXIV, Београд, 1938, 63). Али он не само да губи из вида да су катуни у Црној Гори били везани са племенима, односно братствима, него још заборавља да су Власи које је он описао били чисти сточари и номади, па за средњовековне влахе тврди да су морали сви бити и сточари и земљорадници.

[7]) Ст. Новаковић, Законски споменици српских држава средњег века, Београд. 1912, 414.

[8]) Дечанске хрисовуље (изд. Милојевића), Гласник Срп. уч. др. XII, друго од. (1880), 53.

[9]) Рад. Ивановић, Дечански катуни, Ист. часопис III (1951—52), 258; Дечанско властелинство, Ист. часопис IV (1952—53), 203.

[10]) Г. Шкриванић, Властелинство св. Стефана у Бањској, Ист. часопис VI (1956), 194. — Наводим ово убицирање, што оно може да доведе до закључака да су сви катуни били у низији. Ако се данас неко село у низији зове у истом крају где су били катуни истим именом као стари катуни, не мора значити да је катун био на истом месту где је сада село.

Већ конкретни материјал о сточарској организацији на Балкану из XIX века и првих деценија XX века, па донекле и материјал о данашњој сточарској балканској организацији, упућује сам по себи на опрезност и суздржавање од пребрзих закључака. Садашњи катуни у Црној Гори, односно у Брдима, нису баш сви једнаки у своме односу према селима. Навешћемо неке примере. Катуне у планини Лукавици око Капетанова језера држе Дубочани и Пипери попола. Дубочани држе катун изнад својих станишта, а Пипери су тај крај задобили у борби за ослобођење. Пре тога су их држали никшићки капетани Мушовићи. Зна се да су те катуне 1477. године држали власи Никшићи из жупе Грачанице (сада Никшићка жупа) и власи Оногошти, који су држали мали део опустеле жупе Оногошт, област садашњих Озринића.[11]) Очиглено су касније муслимани из Никшића преотели те катуне. Дубочани држе данас тај катун као део племена Роваца, у неку руку као свој сеоски катун, а Пипери су држали тај катун као племенски катун, па у њему и данас постоји остатак његовог племенског карактера.[12]) У Брдима су постојали племенски катуни и групе катуна добрим делом настали на тај начин што их је племе освојило и преотело на прилично далекој територији.[13]) Ти су се катуни као такви и могли одржати одбрамбеном снагом племена. Раније су катуни у тој области били везани са племенима и братствима, али су постојали и катуни које су држала насеља. Данас су катуни у тој области везани већином за насеља, иако у многима постоји преостатак и успомена на некадашњу племенску припадност. Друкчија је ситуација у Македонији. Власи у Македонији — како је то истакнуто у раду М. Филиповића — пред други светски рат на зимовалиштима су се скупљали у веће групе, а током лета су у планинама боравили у мањим групама. Они образују »тајфе«, у које улазе поједине породице.[14]) Пре балканских ратова ти Власи су одлазили у егејске крајеве на зимовалишта с огромним стадима. Не бих се овде упуштао у то да расправљам колико је код њих раније утицало стварање богатства, појава газда, промене које су се у том и у другом погледу јављале, али бих указао да су после првог светског рата њихова кретања ограничена на територију на којој су њихови летњи станови, јер је успостављење граница спречавало несметан одлазак у ранија зимовалишта.[15]) Због тога, а и због других промена прилика, они су се више ве-

---

[11]) Başvekâlet arşivi, Tapu deft. No. 5 (завршен у првој декади рамазана 882), лист 26, 27b—28; Ист. записи XIII, књ. XII, св. 1, 8—9.

[12]) Тај терен сам обишао 1959.

[13]) Примера ради наводим преотимање кричких катуна у Језерима од стране Дробњака, што је забележило предање (Н. Дучић, Књижевни радови књ. III, 347), и преотимање ровачких катуна Штитова, Поникве и Вукотице од стране Бјелопавлића (Шобајић, Бјелопавлићи и Пјешивци, Насеља XV, 155; Ист. записи XIII, књ. XVII, св. 1, 10—11).

[14]) М. Филиповић, Номадски Цинцари на Ограждену, Гласник Геогр. др. XXIV (Београд, 1938), 63.

[15]) Померање граница и успостављање нових граница имало је велику важност и у великим миграцијама код нас од XV до XVII века.

зали за територију него што су били везани раније. Процес територијализације тих Влаха данас је сасвим завршен.

Навешћу један врло поучан пример територијализације катуна и развитка села из катуна, такође у блиској прошлости. Крај који се зове Језера у подножју Дурмитора одвајкада је био катун већег дела Дробњака, нарочито оних из долине Комарнице. Тако је чак забележено и у турском дефтеру за »Херцегову земљу« из 1477. године.[16]) Предање каже да су га преотели од племена Кричака. До пре 50 година је још увек тако. Данас на том терену постоје села чији становници добро знају како су се населили из Комарнице. Пре педесет година започело је раздвајање оних који су се настанили на Језерима од оних који су остали у Комарници и замене земљишта. Они који су остајали у Комарници давали су у замену по вредности одговарајућу количину земљишта (већином ливада и пасишта) у области Језера онима који су се тамо насељавали — за одговарајућу количину земљишта у Комарници. То замењивање је дуго спровођено, али су се на тај начин бивши катуни потпуно развили у села. То је било омогућено развитком услова за ратарску привреду у области подножја Дурмитора на тој страни у оквиру релативног напретка који је у том крају, несумњиво, настао у XX веку. Становници Комарнице су после тога имали катуне у близини насеља, а исто тако и нови насељеници у области Језера. Те катуне сада држе поједина села, односно насеља која су настала од родовских организација.[17])

Те савремене појаве територијализације катуна су последњи остаци једног процеса који вековима траје. У суштини тога процеса лежи прелазак на земљорадничку производњу или потпуно или делимично, иако ту и тамо може бити и друга основа на којој се врши територијализација сточара (рударство, на пример, данас развитак индустрије и напредак у сточарској производњи). Тај процес није био јединствен, него се он одигравао у безброј локалних процеса, од којих су неки завршени врло рано, у средњем веку, а неки у нама блиској прошлости, односно понегде чак и данас. То што тај процес траје вековима не значи да се увек одигравао у локалним процесима. Услед историјске ситуације, која је настајала и због унутрашњег развитка сточарске организације, у одређеним периодима историје Балкана процес је могао постати масовна и општија појава.

Да у исто време могу имати сточарске организације разних група друкчији карактер с обзиром на то колико се развила сесилност, односно територијализација, показаће одмах примери из времена турског надирања и првих деценија турске власти.

У дефтер из 1455. године у којем су пописана добра Иса-бега Исхаковића у северозападној Македонији, Рашкој и у области Ходидједа, уписане су и две групе влаха (турски: ефлаклар) који

---

[16]) Лист 21б рукописа раније цитираног дефтера. — Дробњаци су већ 1390. године држали Језера као катун (Јиречек, Ист. Срба, II², 47).

[17]) Податке о замени земљишта лично сам чуо у Комарници и у селима испод Дурмитора.

су признали турску власт, једна група око Сјенице, а друга — »власи« Никшићи у Полимљу и Потарју. Прва група је уписана са чергама без села. У дефтеру се та група назива »цемат влаха Сјенице«, а уписана је иза села где су становници били калканције (штитари) и испред села која су припадала вилајету Јелеч. По дажбинама се јасно види да су то били прави сточари, а израз цемат не може друго значити него катун. »Власи« Никшићи су уписани у селима са кућама, а у истој области је уписано девет хришћана као ешкинције са тимарима. »Власи« Никшићи нису уписани као цемат, него су уведени у вилајету Никшићи, а ешкинције са селима која им припадају као тимари уписани су као »ешкинције вилајета Никшића« (и турски у множини: Nikşikler).[18]) То је ситуација у време самог турског освајања тих крајева, па је јасно да је у дефтер унесено затечено стање. Те две групе су биле, очигледно, на разним ступњевима развитка у погледу територијализације и пре успостављања турске власти над њима.

Други пример који ћу навести односи се на северну Србију, односно на бившу деспотовину, у првим деценијама турске власти. По турским деферима из тог времена види се да су се у северну Србију населили »власи« у два таласа, један мањи — шездесетих година — и други знатно већи — седамдесетих година XV века. По именима судећи први талас сточарских насељеника потицао је однекуд из Рашке, а у случају другог је из података јасно да потиче из Херцеговине, црногорских Брда и из Старог Влаха. Сам Стари Влах је уписан у тај смедеревски дефтер у попис »влаха«, иако није иначе припадао смедеревском санџаку. И у једном и у другом таласу је катун као организација у ишчезавању, иако се спомиње у дефтерима уз дажбине »влаха«. Они се насељавају у села и њихова организација се конституише као сеоска, мада потиче од катунске. Међутим, њихова стара организација пре досељења, очигледно, није била иста што се тиче територијализације, уређења и друштвеног раслојавања. У првом таласу је, очигледно, пре насељавања била очувана катунска организација, јер се дажбине санџак-бегу које му следују од катуна дају у натури од сточарских производа од читавог катуна. Катун је код њих износио доста мали број домаћинстава, око 20 кућа, вероватно због осипања услед сеобе у малим групама. Они су као старешине имали примићуре, кнезова није било. Примићури нису имали себи подложне људе, нема ни спомена о ратајима, а ни о теклићима. Примићури су одмах постали старешине села, јер се ти »власи« насељавају у пуста села. Њих насељавају санџак-бези и други турски великаши на своја имања. У другом таласу катунска организација је, очигледно, ишчезла и пре насељавања. Катун је сад већи, око 50 кућа. Дажбине које се дају санџак-бегу од катуна не дају се више у натури, иако постоји успомена да су се давале у натури, него те дажбине терете сваку кућу и свака кућа даје три акче на име тих дажбина. Овде постоје кнезови као више старешине и примићури који су под-

[18]) Başvekâlet arşivi; Maliye defteri No 544, лист 7, 12b, 13 и 76.

ложни своме кнезу. Кнезови и примићури имају помоћнике који се зову теклићи. Већина кнезова и примићура има себи подложне људе који се називају ратаји, а у дефтеру постоји понегде за њих уведен турски израз чифтџије, што значи да су те »влашке« старешине имале чифтлуке, или бар да је имала већина њих, нарочито кнезови. Ти »власи« се насељавају као царски власи, а Турци су увели дужност врховног кнеза, коме су били подложни сви насељени »власи« (и они из првог таласа) који су припадали смедеревском санџаку (ту се налазе и насељени »власи« у крушевачком санџаку, а уведени су и они у Старом Влаху).[19]) Из тих података се види да сточарска организација у та два таласа насељених »влаха« није била једнака ни с обзиром на ишчезавање катунског уређења ни с обзиром на постојање кнежина, а ни по друштвеној структури. Уосталом, потпуно је јасно да касније, у XVI веку, власи у Бањанима или Дробњацима нису били исто што и »власи« у Малој Влашкој у Славонији и да је међу последњима ишчезао потпуно катун као организација.

Да је и у средњем веку било катуна и група катуна на различитим ступњевима развитка с обзиром на територијализацију и на друштвено раслојавање, то се може претпоставити из ових примера у познијој историји. Али ми имамо о томе и савремених сведочанстава и сигурних директних доказа. У Призренској (Арханђеловској) повељи Стефана Душана (1348—1353) разликују се три категорије влаха. П о к л о н и ц и, који сами себе десеткују, дају о јесени покров и у пролеће два јалова брава. Затим се спомињу »власи убози«, који ће прерађивати вуну црквену, и напослетку се спомињу »ини власи«, који имају коњушарску и транспортну службу, службу прављења градова и јагњила.[20])

Поклоници би морали бити, вальда, старешине катуна и кнежина или њихови помоћници, у сваком случају врло привилеговани слој. То се види по томе што се они сами »десеткују«, то јест дају дужбине у виду поклона. Одредбе из турских канунама о томе шта се даје од читавог катуна санџак-бегу показују да су неке од тих дажбина раније били поклони.[21])

Шта су били »власи убози« и »ини власи«, то се може дознати поређењем са другим текстовима. »Ини власи« »дају окрају и клашње«, по цитираној повељи, а, по Светостеванској повељи, в л а с и - в о ј н и ц и »дају од себе окрају« и није им дужност да теже вуну црквену, што је по Врањској потврди Стефана Душана дужност »прочих влаха«, који нису војници. По Светостеванској хрисовуљи, ћ е л а т о р и пасу овце и вуну стригу, док по цитира-

[19]) Ово је приказ према дефтеру за браничевски субашилук из 1467/8. г. (Maliye deft. No. 5) и дефтеру за смедеревски санџак око 1476. год. (Tapu deft. No. 16). Види: Историја народа Југославије, II књига, Београд, 1960, 80—83, 94—95.

[20]) Новаковић, Зак. спом. 701.

[21]) Најстарији влашки закон у турском тексту у дефтеру за браничевски субашилук из 1487/8. год. у давању од једног катуна санџак-бегу (један шатор, један сир, три конопца, шест улара, једну мешину сира и једнога овна) показује да је то раније морао бити поклон од катуна, односно од старешине катуна (види: Ист. гласник бр. 3—4 за 1951, 97 и 98).

ној Призренској повељи, вуну теже »власи убози«. По Светостеванској хрисовуљи војници пасу пастухе, а по Призренској »ини власи« имају да косе сено кобилама, да »пастухе блуду« у кобиле и да служе при транспорту.[22]) Из овог поређења је јасно да се у Арханђеловској (Призренској) хрисовуљи под изразом »власи убози« подразумевају ћелатори, а под »ини власи« — војници.

Још и сада се пише да су ћелатори били коњушари и да су служили приликом транспорта, што је својевремено тврдио Ст. Новаковић у расправи о српској војсци. Поређења текстова које смо напред навели указивала би да ствар стоји друкчије. Поређења наших средњовековних текстова и турских законских споменика показала су да турски војнички ред под именом војници (турски: voynuklar или voynugan), чија је основна дужност била напасање коња у миру и коњушарска и коморџијска служба у рату, потиче од влаха-војника, иако се тај ред приликом примања у турски војни систем, очигледно, већ издвојио као посебан привилегован ред.[23]) Из тога се даде закључити да су војници међу власима били раније привилеговани. Да су власи-војници у односу на ћелаторе били у неком привилегованом положају, показују и савремени извори. Србин, сељак, меропах није смео да се ожени у влахе, а ако се оженио и не може се повратити, смео је бити само ћелатор, а никако није смео постати војник — вели једна одредба Светостеванске хрисовуље. По другим српским средњовековним документима такође се види да је влахиња добијала правни статус свога мужа — ако би се удала за меропаха, а да је меропах ако ипак остане код влаха могао бити само ћелатор.[24]) Да су ћелатори били непривилеговани, види се по томе што се називају »власи убози«. У Жичкој повељи (1220) разликују се у становништву властела, »ини војници« и »убоги људи«.[25]) Ту реч у б о г и очигледно значи онај који нема привилегија. То опет, с друге стране, доказује да се израз »власи убози« односи на оне који нису војници, јер војници су привилеговани, што је само по себи јасно. Филиповић је у свом реферату цитирао непознатог аутора из XV века чија су саопштења ушла у дело Н. Рањине, који описује друштвено стање херцеговачких влаха који су се склонили на дубровачку територију. Тај опис се може односити само на влахе из краја XIV или прве половине XV века. Ту је описана доста развијена друштвена организација са старешинама катуна (што одговара примићурима у северној Србији, по турским дефтерима), који имају своје »наредбенике« (нешто као ратаји у северној Србији, по турским изворима), и управницима домаћинстава, које извор назива протовестијарима (теклићи

---

[22]) Те текстове сам поредао један поред другог у својој расправи о војницима (види: Гласник Зем. муз. II, 1947, 105) и онде указао које се одредбе односе на влахе-војнике.

[23]) Исто, 104—107. — У нашим крајевима су постојали у XV веку под тим именом и »војници оклопници« (voynugan-i cebeliiyan), који су потицали из сталежа војника, ималаца мањих баштина. Али су војници коњушари, очигледно, потицали од влаха-војника.

[24]) Новаковић, Зак. спом. 626; Деч. повеља, Гласник XII, друго од. (1880), 62, 134.

[25] Новаковић, Зак. спом. 573.

у северној Србији). Постоји и врховни катунар (кнез, по турским и другим документима). То сведочанство се слаже — као што се види — са подацима о »власима« из турских дефтера за смедеревски санџак, уколико се тиче другог слоја »влаха« насељених у северну Србију, а тај слој је једним делом потекао из Херцеговине.

Да то сведочанство, односно ти подаци српских, дубровачких и турских извора о развијенијем друштвеном стању код влаха (и »влаха«) не треба проширивати на све катуне, показују подаци о првом таласу насељеника у северну Србију. Код њих не постоји такво раслојавање унутар катуна и тако развијена организација. Те разлике код »влаха« у северној Србији даду се довести у везу са разликама које се јављају у дефтеру из 1455. године. По именима судећи, први талас насељеника могао би бити из Рашке, таман оданде где су уписани власи Сјенице; други талас је делимично из Херцеговине, а и »власи« Никшићи су се у Полимље и Потарје морали доселити из ондашње Херцеговине (ваљда из Мораче).[26]) Неки насељеници из другог таласа потичу баш од ових Никшића из Полимља и Потарја, као што то директно сведочи један податак у дефтеру. Разлике које постоје између влаха Сјенице и »влаха« Никшића у дефтеру из 1455. и разлике које се појављују између два таласа насељеника у северну Србију у другој половини XV века узајамно се потврђују.

Да су постојали катуни у средњем веку у којима су били само »власи убози«, неповилеговани власи, имамо потврде у нашим средњовековним изворима. Власи које је приложио манастиру Дечанима краљ Стеван били су само »убоги.[27]) Али бих нарочито истакао један доказ да су катуни били на различитим ступњевима у погледу развијености свога друштвеног стања, односно на различитим степенима територијализације. У једној истој, Дечанској, повељи и њеној потврди уписани су катуни влаха са међама и катун Арбанаса без међа. У Душановој потврди те повеље за тај катун Арбанаса, који се на том месту зову Тузије, одређује се да имају да носе со црквену од Св. Срђа, као што је то дужност и влаха, али ништа није одређено Арбанасима у погледу сточарских обавеза, које су за влахе изричито споменуте и међу влашким групама подељене. На жалост, ту је текст делимично крњ, па то истицање разлика у обавезама према манастиру није баш сасвим сигурно.[28])

Не може се процес територијализације катуна, односно катунске организације, који се углавном оснива на постепеном преласку сточара на претежно ратарску производњу, не узети у обзир. Такође се не може не водити рачуна о томе да се тај процес одиграва кроз векове у локалним процесима, који имају своје

---

[26]) О Никшићима се налази у припреми један мој рад; неке резултате сам у овом раду касније кратко изнео.

[27]) Деч. хрис. 61. — У Душановој потврди ти се власи такође зову убоги« (стр. 133).

[28]) Исто, 134.

особине сходно времену и месту. Како се тај процес кроз векове неједнако одвијао, мора се узети у обзир да постоје у исто време различити ступњеви у територијализацији катунске организације и у средњем веку, а не само у турско доба и данас. Уосталом, то и савремени извори показују. Баш зато што је то такав процес, не могу се сви елементи познате сточарске организације из блиске прошлости преносити на даљу прошлост. Ако је бачија остала иста углавном као у средњем веку, ако се сам појам бач очувао[29]), откуд се може тврдити да је однос између села и катуна остао исти! То је тако исто као кад би неко тврдио да је и данас у Сарајеву очуван еснаф казанџија са свим одликама из XVI и XVII века зато што има казанџијских радионица које личе на одашње и што се у занатству зна шта значе изрази уста, калфа и шегрт, па се понекад и употребљавају. Ако данас понеки катун личи на старобалкански својим изгледом и организацијом рада унутар катуна[30]), ако је он пре другог светског рата и у XIX веку још више личио, откуд се мора узети да су и друштвени односи данас очувани исти онакви какви су били у средњем веку!

Кад хоћемо да искористимо данашње наше знање о катунима из блиске прошлости и о данашњим катунима да бисмо нешто закључили о катуну у средњем веку, онда морамо узети у обзир шта се очувало, а шта се променило, модификовало и ново развило. Такав поступак и такво вођење рачуна о модификацијама и трансформацијама у пуној су вредности и кад хоћемо да објаснимо старију катунску организацију подацима из XV и XVI века.

У решавању проблема катуна у средњем веку ми морамо још узети у обзир чињеницу да су савремена сведочанства о катунској организацији у извесном смислу једностранa. Ми знамо о катунској организацији из даровница манастирима, ми имамо за српску стару државу податке углавном о манастирским власима. Осим тога, знамо о власима из дубровачких сведочанстава и дубровачких и которских званичних списа. Мора се претпоставити да су власи које су српски владари и великаши поклањали манастирима били више под утицајем феудалних односа него такозвани царски власи. Они који су остајали царски власи биће да су били недовољно територијализирани сточари. Властелинству не одговарају недовољно територијализирани власи са својим далеким путовима, јер је властелинство ограничено. Чини ми се да је рационалан закључак да је међу царским власима било више катуна са очуваном старом организацијом, која је од утицаја феудалних односа мање начета. Али ми о царским власима знамо само до постаје.

---

[29]) У Дечанској повељи у породици Тудорица уписан је на крају: »а дѣдь им Бачь« (стр. 51). Дед се тако исто назива још у једној породици (стр. 52).

[30]) Данас заправо катуни не личе на старобалканске катуне ни спољашњим изгледом ни понашањем својих чланова, али су у недавној прошлости још личили.

Дубровачки описи организације катуна (код Рањине) односе се на влахе из Херцеговине, и то кад је код њих настајало доста велико друштвено раслојавање. Дубровачки и которски званични списи не дају податке о друштвеним односима међу власима директно, него се о томе може нешто закључити тек успоређивањем материјала.

Али и у тако ограниченим сведочанствима постоји покоји податак који показује да је у средњем веку било катуна и катунске организације која није везана за сеоску организацију.

Зар је чудно што су у Дечанској хрисовуљи катуни влаха уписани са међама, а катун Арбанаса без међа! Катуни тамо наведених влаха нису у високим планинама, како то показују и сами подаци и како је то Р. Ивановић утврдио, а катун Арбанаса се налазио у високим планинама. Понесен тим што су сви остали катуни из Дечанске повеље у дукаћинској низији, Ивановић тврди да се катун Арбанаса »налазио у низији у Дукаћину, у околини данашњег села Греве, које је, по Хрисовуљи, било насељено Арбанасима«.[31]) Међутим, тај катун Арбанаса са старешином Љешом Тузом у потврди Дечанске повеље уписан је иза Кушева у Зети. Нека имена у селу Кушеву су сродна извесним именима у катуну Арбанаса, односно за неке људе у Кушеву може се узети да су им браћа или очеви у споменутом катуну (Павле Бушат у Кушеву и Ђон Бушат у катуну, Павле Бусадос у Кушеву, Бусадос у катуну итд.).[32]) Село Кушево се граничи са међом Купелника, налази се дакле на граници Зете. Да ту треба ставити катун Арбанаса о коме је реч, види се и по томе што је старешина катуна Љеш Туз, који припада роду од којег су постали Тузи, па се ту налази Петар Куч, старешина рода од којег су постали Кучи, а може се видети да одатле потичу и Бушати, Лазорци, Битадоси и друга нека братства и племена која су се касније у тој области налазила, а нека се и сада налазе. Прва чињеница да се тај катун налази у високим планинама објашњава зашто он није наведен са међама. Друго, власи у Дечанској повељи нису више етнички други елеменат него остало становништво. Сасвим је рационалан закључак да су у средњовековној Србији у XIV веку, узевши уопште, сточари власи били много више под утицајем феудалне организације него сточари Арбанаси. Па сама чињеница да су тада власи углавном сербизирани а Арбанаси да нису показује да је код Арбанаса очувано више од старобалканске организације него код влаха. Разуме се да то не значи да неки влашки катуни нису имали изразитије старобалканске одлике, а нарочито они који су доспевали у српске земље из области Балкана, где су се Власи са старобалканским етничким особинама очували. Исто тако су могли арбанашки катуни у нарочитим приликама бити више захваћени утицајем феудалних односа. Катуни Арбанаса који су припадали призренском манастирском имању нису, истина, у повељи наведени са именима домаћинстава, као што су наведени катуни влаха, него су само

[31]) Ист. часопис III, 262.
Деч. хрис. 55, 120—121, 134.

уведена имена катуна (Ђиновци, Мађерци, Бјелоглавци, Флоковци, Чрнча, Цапарци, Ђоновци, Шпинадинци и Новаци), али су споменуте њихове међе. Да су они захваћени феудалним односима, не само да се може закључити по томе што се они налазе у близини Призрена него и по одредби по којој ти Арбанаси, иако су побројани по катунима, имају да »работају« два дана као и Срби сељаци, подложни манастиру, и да дају од »одра« један динар или пола лукна жита.[33]) Да су доласком у другу средину арбанашки катуни губили нека своја старобалканска обележја, то је јасно већ по томе што међу »влашким« катунима има неких са албанским именима катуна и са словенским и донекле романским именима припадника тих катуна. Такви катуни, који су променили свој карактер услед територијализације катуна и славизације Влаха, нису доказ да није било катуна са очуваним старобалканским одликама, и то у српској држави у XIV веку далеко више код Арбанаса него код влаха.

Имена многих каснијих наших динарских племена јављају се у XIV и, донекле, у XV веку као имена катуна (Бањани, Дробњаци, Ћеклићи, Малоншићи, Пјешивци Бјелопавлићи итд.). За један део тих имена не каже се изричито да су катуни, али се називају власима (Бјелице, Никшићи итд.). Име једног нашег племена (Кучи) први пут се среће (1330) као име једног рода у катуну Арбанаса у Дечанској хрисовуљи, где су уписани родови од којих су потекла нека арбанашка братства и племена, односно села. Јиречек је на основу дубровачког материјала истакао да се раније, углавном у XIV веку, бележе каснија имена племена само као појединачни катуни, а да се из докумената види да у XV веку та имена обухватају више катуна, иако и у XV веку нека имена каснијих племена обухватају још увек само један катун. Из тога је закључио да су се динарска племена развила из сточарских катуна њиховим гранањем и уједињавањем.[34]) Нови материјал из Дубровника који је обрадила Д. Ковачевић показује тај процес знатно јасније.

Подаци из турских дефтера потврђују тај закључак. У дефтер за Херцегову земљу из 1477. године уведени су бројни власи и у својим сточарским стаништима, а означено је и на којим местима имају летње, а на којим — зимске станове и тек насељени сточари по прилично опустелим селима. Они су подељени по јединицама које се турски зову џемати, исто као што су убележени власи Сјенице 1455. године. У овом турском попису једна белешка тачно показује да џемат овде значи катун. Уз име старешине горњоморачког џемата војводе Радосава Стјепанова уписана су његова од Турака добијена добра, а у том упису војвода Радосав се назива »споменути главар катуна« (mezkûr katun başi).[35]) У том попису именима каснијих племена зване нахије Горња Морача (52 куће), Ровци (51 кућа) и Никшићи (21 кућа) сачињавају свака само по један џемат, катун. Други нахије,

[33]) Гласник Др. срб. слов. св. XV (1862), 278—279, 303 (Арбанаси Шпинадии налазе се код села Србице), 305.
[34]) Јиречек, Историја Срба II², 44—45.
[35]) Ист. записи XIII (1960), књ. XVII, св. 1, 6.

које су означене именима племена, сачињавају свака по више катуна: Кричак — 5 катуна, Матаруге — 3 катуна, Доња Морача — 2 катуна и један тек досељен, Бјелопавлићи — 4 катуна, Пива и Бањани су уписани заједно са 18 катуна. Дробњаци нису уписани под својим именом, иако је оно већ у то време одавно постојало, како сведоче дубровачки извори, него је уписана нахија Комарница, односно име старе жупе. Та нахија има 16 катуна. Име старе жупе је очувано и у називу нахије Никшићи, јер се она зове Грачаница или Никшићи. Два катуна се воде као влашка нахија Оногошти, а добила су име од старе жупе, која је посебно уписана као пуста, те власи само њен један део насељавају. Један од тих катуна се још води у Оногошту, али је већ насељен у неким доњоморачким селима.[36])

У дефтеру за скадарски санџак из 1485. уписани су и Кучи и Пипери. Кучи су уписани по селима међу којима преовлађују албанска имена. Међу тим селима уписана су два која се спомињу као родови у Дечанској повељи (1330) у катуну Арбанаса поред рода Куча; то су Битадоси и Лазорци. Кучи имају у 11 села 208 кућа. Пипери су такође подељени по селима, а једно село зове се Бушати, исто као један род у катуну Арбанаса у Дечанској повељи. Изразита имена села у жупи, као Лушка Жупа и Морачица, уведена су као имена села празних и разрушених. Пипери имају тада 21 село, од тога два пуста, а укупно имају 226 кућа. У нешто каснији попис из 1497. године уведени су такође Кучи и Пипери. Пре свега ту се опажа огроман пораст кућа за 12 година. Кучи имају сада 338 кућа, 130 више него 1485. године, а Пипери имају 427 кућа, 201 кућа више (скоро 100% повећања код Пипера). Ти становници морали су доћи однекуд, јер то није могао бити природан прираштај, а не може се ни објаснити погрешком писара, који су у оба случаја уносили детаљне податке. У овом новом попису Кучи су уведени са девет катуна (у турском стоји баш реч катун), и то: Павловићи, Петровићи, Љешовићи, Битидоси, Лопари, Банкећи, Бањовићи, Лазорце и Коћи, и два села; од тога су четири катуна стара, а од нових су Павловићи и Петровићи, сигурно, српски (влашки) катуни. Пипери су уведени у 13 села, али нису подељени по селима, него по јединицама, које су већином неозначене, али на крају пописа се види да су то катуни, јер су три последње јединице уведене као катуни Букумири, Бушати и Дреновица. Колико таквих јединица има, не може се утврдити, јер није означено како се зову, али делови села испресецани тим јединицама највише припадају спахији Божидару, мање их припада спахији Радулу, једна таква јединица припада спахији Вуку, а неколико има за које није означено да неком припадају.[37]) Повећање кућа под Пипера такође је настало услед придоласка нових катуна, и то српских.

Из тих података произлази да је 1485. године већ постојала основна територија Пипера и Куча, на којој су уједињена насеља,

---

[36]) Başvekâlet arşivi: Tapu defi. 5. — Делимично објављено у напред наведеном броју Ист. записа.

[37]) Радови Научног друштва БиХ II (1954). 165—178. 192—198.

од којих код Куча не само име читаве заједнице него још два имена насеља упућују на порекло из катуна Љеша Туза из 1330. године, док код Пипера једно насеље упућује на то порекло. У уговору са Млечанима из 1455. године у Зети (не у Албанији) потписани су поред осталих Тузи (Tazide), Матагужи (Maraguzi), Кучи (Cuzi) и Бушати (Busati),[38]) сваки посебно, а сва та побројана имена упућују на порекло из катуна Арбанаса Љеша Туза у Дечанској повељи. У скадарском земљишнику из 1416. има поред осталог становништва у области Скадра под млетачком влашћу (не у Зети) у селима много уписаних насељеника чија имена показују везу са именима територијалних заједница у Зети,[39]) а нека уједно везу са именима у катуну Арбанаса из 1330. године (Кучи, Тузи, Бушати, Битидоси и Матагужи), па су уписана и два села под именом Тузи и Кучи.[40]) Село Тузи у том попису није идентично са Тузима у Зети који су пописани у уговору из 1455. и чији потомци и данас станују код Титограда. По сведочанству дефтера из 1497. у Зети су били Горњи Тузи, а Доњи Тузи су становали јужно од Хота.[41]) Уосталом, из пописа је јасно да се ти Тузи налазе у области Купелника (Capenico, данас Коплик). Кучи би били, по попису, у области Болзе (Bolsa), где и данас постоји насеље Куч.[42]) Данас постоји јужно од Скадра село Кучи и јужно од њега у Задрими место Бушати.

Катун Љеша Туза — као што смо видели — налазио се на граници Зете. Из тога катуна разгранали су се споменути родови у нове катуне од југозапада према североистоку у поретку: Матагужи — Тузи — Кучи — Бушати. Са Кучима су се одвојили, вероватно, и каснији катуни Битидоси и Лазорци. Катун Љеша Туза је имао, очигледно, зимска станишта јужније од летњих станишта, у области доњег тока реке Прони Сат и слива речице Бенуши, а, вальда, и на обалама Језера још јужније. То би показивао размештај споменутих насеља са истим именима. Кад су се јавили услови, прво су се одвојили родови у катуне, а разграничили су се и у зимским насељима. Касније су северно настале заједнице које су споменуте у уговору од 1455. године територијализацијом одвојених катуна на летњим становштима, а делови катуна који су остали на зимским становштима територијализирали су се у села.

Међутим, 1455. године није се још ујединила територија Куча, јер су међу представницима Зете у уговору пописани поред Куча посебно каснији делови Куча (Купусци и Рађеси).[43]) Пре 1485. године већ је образована заједница у којој је обухваћена

---

[38]) С. Љубић, Листине X, 68.

[39]) Расипање зетских катуна у низији око Скадарског језера и до мора све до Медове у првој половини XV века споменуо је и Јиречек (Ист. Срба II[2], 49).

[40]) С. Љубић, Скадарски земљишник од год. 1416; (пос. от. из Старина XIV).

[41]) Радови Научн. др. II, 166, 172.

[42]) Скадарски земљишник, 6, 10.

[43]) Но то је већ указао Љ. Ковачевић у предговору књизи Марка Мијанова о племену Кучи, као и на то да је у катуну Љеша Туза уписан Петар Куч.

територија Старих Куча (то јест, племена Куча које се развило пре доласка Дрекаловића). Долазак нових катуна пре 1497. године учврстио је ту заједницу и унео је, очигледно, више родовских елемената.[44])

Забележена је прадавна традиција о томе да су од петорице браће настала племена Пипери, Васојевићи, Озрихнићи, Хоти и Краснићи. То се морало догодити пре 1335. године, јер се те године спомињу Озрихнићи у Кчеву.[45]) Године 1444. Пипери се спомињу заједно са Васојевићима код Медуна.[46]) У уговору са Млецима из 1455. године међу потписаним зетским представницима не налазе се Васојевићи, али се налазе Пипери. У то време није се још створила заједница која би држала сједињену каснију основну територију Пипера, јер су Пипери, Рогаме, Лужани и Бушати још били посебне скупине, па су и у уговор посебно заведени. Али се пре 1485. године створила та заједница, то ће рећи отприлике у исто време кад и заједница Куча. Исто као и код Куча и код њих су пре 1497. године насељени катуни унели више родовских елемената. Ти катуни су докрајчили остатке старе жупске организације.[47]) Још треба истаћи да предање ставља постанак племена Пипера у време првих пиперских војвода Божидара Вукотина и Радула Никачева, а да су у дефтер из 1497. уписани спахије Божидар, Радул и Вук (последњи може бити отац Божидаров).[48])

Поређење података уговора из 1455. и података дефтера из 1485. о Хотима врло јасно показује да су делови Хота који су касније њима припадали сједињени после 1455. и пре 1485. године, да је у том Пиперима и Кучима територијално блиском племену био исти процес у исто време као и код њих. Подаци дефтера из 1497. године о Климентима показују врло јасно да су катуни који су придошли у Пипере и Куче били »влашки« (српски) катуни, јер се види да стара села имају арбанашка имена или облике, а катуни имају претежно српске наставке за патронимична имена.[49])

---

[44]) Радови Научн. др. II, 202.

[45]) Ј. Ердељановић, Старина и значај племенских предања код Срба, Летопис Мат. срп. CVIII (1934), књ. 340, св. 1, 5.

[46]) Јиречек, Ист. Срба II², 46.

[47]) Ишчезавање имена Лушке Жупе је најизразитији пример за то.

[48]) Радови Научн. др. II, 168—170, 175—177, 210—211.

[49]) Исто, 201, 202, 205. — G. Valentini, Il diritto delle comunità nella tradizione giuridica albanese, Firenze, 1956, доноси податке о албанским племенима (стр. 236—367). Ту убраја и нека наша брдска племена (чак и Братоножиће), поједностављујући процес њихова постанка тврдњом да су се они једноставно славизирали. Валентини не зна за турске дефтере које сам објавио у цитираној расправи, па не зна ни о резултатима мојих испитивања. У том Валентинијевом делу има врло мало података који допуњавају знање о племенима која сам ја проучавао. Такав је податак да се Хоти већ 1474. спомињу као »montagna«, што Валентини тумачи као племе (стр. 273). То је тумачење јако вероватно (види називе: nahiye-i cebel-i Hot, nahiye-i cebel-i Kuca, у дефтеру из 1485). Остало што Валентини доноси, уколико се тиче племена о којима је овде реч, не допуњава наше знање о постанку тих племена. Као и сви ранији аутори, он не зна за Доње Тузе. О нашим племенима даје застареле и непотребне податке.

Овде изложени процес развитка племена старих Куча показује да су Кучи били прво род у једном катуну и да су се као катун одвојили, да су под именом Кучи уједињени катуни који су се делимично територијализирали, па да су придошли нови катуни створили заједницу катунске и модификоване сеоске организације. Сербизација (она није у ово време потпуна) Старих Куча може се објаснити, с једне стране, тиме што су се арбанашки катуни теритсријализирали и у крајевима где је било уређење српске жупске организације (мисли се да је ту била горска жупа) и с друге стране придоласком српских (»влашких«) катуна. Као и прастаро народно предање о једном пореклу Пипера и неких арбанашких племена, и кучко предање, забележено код Марка Миљанова, такође зна о сродности Куча и неких арбанашких племена.

У организацији наших динарских племена било је доста велике разлике; било је племена код којих су се сродна или фиктивно сродна братства себе сматрала правим представницима племена и изводила своје порекло од једног претка, а преостали родови и братства нису били прави представници племена (највише је то изражено код Васојевића), а било је племена која су била федерација родова, односно братстава, различитог порекла. Код првих су биле и остале племенске одлике изразитије. Првима припадају највећим делом брдска племена, а другима црногорска. Мора се истаћи да код већине племена првог типа постоји предање о заједничком пореклу с арбанашким племенима или има података који показују арбанашко порекло тих племена. Од брдских племена такви су Кучи и Пипери, које смо споменули, затим Васојевићи и Бјелопавлићи. У Старој Црној Гори једино Озрихнићи изводе своје порекло од једног претка, а може се још закључити да су и некадашњи Малоншићи имали изразитији племенски карактер. Предање каже да су Озрихнићи једног порекла са неким арбанашким племенима. а Малоншићи су, ваљда, постали од једног арбанашког катуна по имену Маленза.[50]) Постојање Арбанаса у тој области у раније време доказују имена неких места, од којих је најизразитије Гољемади. Али то не значи да је свако наше изразито динарско племе арбанашког порекла. Братоножићи, чије је име, изгледа, по свему влашко и за које постоје предања да су се доселили у своју садашњу област из садашње области Васојевића, такође су изразито брдско племе.

Ипак, мислим да треба довести у везу ову чињеницу са чињеницом да извори донекле доказују да се код Арбанаса у време старе српске државе више очувала старија организација него код влаха, као и са чињеницом да је у данашњем арбанашком језику реч катун добила занчење села. Из тога би излазило не само то што смо истакли, да је код Арбанаса више очувана стара

[50]) Види за Малоншиће П. Шобајић, Пјешивци и Бјелопавлићи, Насеља 15, 207.

организација, него и то да је та боље очувана организација и уносила изразите родовске елементе у формирање племена.

Међу херцеговачким власима истичу се у средњем веку арбанашким пореклом власи Бурмази, али има неких индиција из којих би се могло закључити да су и Никшићи заједничког порекла са неким арбанашким заједницама споменутим у документима у Доњој Зети. Сами Никшићи су за себе говорили да су се доселили са југа у Морачу наводно у време грађења манастира (1225), и то, наводно, из Грбља.[51]) Ако су се Никшићи доселили у Морачу из тог правца, онда је то било из Доње Зете. По податку из которских књига из 1399. године и сведочанства уговора са Млечанима из 1455. године, Никшићи у Зети су пребивали негде код Подгорице.[52]) Од њих су, ваљда, садашњи Никши у Климентима.

По предању, Никшићи су се поново иселили »искрај манастира« у Никшићку Жупу (заправо у жупу Грачаница — као што смо видели), и то би морало бити првих двеју деценија XV века.[53]) Они су у дубровачким књигама споменути 1457. године у близини Оногошта.[54]) Али се Никшићи спомињу 1447. године у дубровачким књигама и на Тари.[55]) У турским дефтерима из XV века уписани су Никшићи и у жупи Грачаници и у Потарју. Они су се, очигледно, из Мораче расељили на једну и другу страну. Предање зна за још једно исељење Никшића. По предању се Никшин[56]) син Гојак после убиства бана Угрена и заузећа власти у Жупи иселио у Ровце. Он је имао синове Булата, Влаха, Срезоја и Шћепана, од којих су Булатовићи, Влаховићи, Срезојевићи и Шћепановићи, који чине две трећине Роваца. У херцеговачки дефтер из 1477. године уписан је у Ровцима један џемат (катун) са 51 кућом. На челу катуна се налази кнез Вуксан, легендарни Вуксан народне традиције, за кога се зна да је Булатов син, а одмах за њим је уписано пет домова синова Шћепанових, четири дома синова Срезојевих и два дома Влахових синова. Овим се потврђује предање које се може доста добро пратити. Утврђен је такође постанак основне масе племена од једне мале досељене групе, што се у многим предањима код других племена наводи као начин на који је постало племе. Овде се такође види да је катун био оквир у коме је процес започео.

---

[51]) П. Шобајић, Никшић—Оногошт, Београд, 1938, 31—44.

[52]) Државни архив — Котор, Суд. — нот. књ. II, 643 (овај податак ми је ставио на расположење проф. Р. Ковијанић, на чему му захваљујем; податак је цитирао и Шобајић према Ердељановићевом испису); С. Љубић, Листине X, 68.

[53]) Један Угрин Радиновић се спомиње у Оногошту 1401. године, а 1411. је неки Угрин купио царине у Оногошту (Шобајић, Никшић—Оногошт, 15; подаци добијени од М. Динића). Предање говори о борбама Никшића са Угреном од Угриновића.

[54]) Deb. not. 31. фол. 111 (податак добијен од колегинице Д. Ковачевић, на чему јој захваљујем).

[55]) Lamenta de Foris XXI, 162 (податак добијен од друга Б. Храбака, на чему му захваљујем).

[56]) Неки кажу Ниша и Нишин син Гојак.

Насељени Никшићи у жупи Грачаници 1477. године нису још толико дуго становали у том крају да би се изгубило старо име жупе. У дефтеру из 1477. године у нахији Грачаници уписан је само један цемат (катун) од 21 куће са војводом Батрићем на челу, уз кога се налази кнез Радоња син Влатков. Ту се јасно види освајање једне жупе од стране катуна, а, по предању, Никшићи су ту жупу преотели од бана Угрена од Угреновића. Никшићи у Потарју, где се нахија под тим именом спомиње до тридесетих година XVI века у оквиру босанског санџака, сасвим су се територијализирали већ у XV веку.

Поставља се питање шта је управо била катунска организација, шта је био катун, пре него што су се катуни сјединили и развили у племена, односно пре него што су се развили у кнежине?

Не може се катун у средњем веку огласити као мање-више моментаним потребама условљен савез више породица, као што је он то понегде данас, нити се може рећи да је однос између катуна и села исти у средњем веку какав је био у недавној прошлости. Катуни се супротстављају селима у нашим средњовековним законским споменицима и другим документима, а то је још јасније у турским документима. Катун, уколико се очувао, доста је чврсто повезана организација и у XV веку. И турски дефтери из XV века разликују села од катуна, па их зову код влаха и арбанашких сточара цематима, а некад и катунима. Да су катуни и села две различите организације, то се види тамо где су катуни у XV веку преплавили села, где је катунска организација прожела сеоску. У херцеговачком дефтеру из 1477. један цемат који припада власима Оногоштима са старешином Богићем Братојевим, који може бити легендарни Богић у предању Доњоморачана, уписан је у неким доњоморачким селима.[57]) Очигледно они у то време припадају другој влашкој нахији зато што су тек тада ту насељени. У нахији Мостар и нахији Приморје у истом дефтеру уписани су цемати насељених влаха у више села у којима има и другог становништва. Куће тих влаха припадају своме цемату (катуну), иако су се његови чланови сместили у више села.[58]) Узајамно прожимање катунске и сеоске организације код Пипера и Климената јасно се види у попису из 1497. године. Не би Турци у XV веку у једној истој нахији пописивали влахе у цемате, односно у катуне, а остало становништво у села, кад се влашки цемати, односно катуни, не би битно разликовали од села у то време. Катун у покрету и тек насељени катун у XV веку Турци нису никако могли назвати селима. Касније, кад су се у племенима братства и родови учврстили на својим становиштима, Турци их воде као села и махале и не уписују уопште катунску организацију.

Ст. Новаковић и други истраживачи су истакли да се у ранијим средњовековним изворима катуни спомињу без међа, а да се у каснијим наводе са међама. Као што смо видели, у истом

[57]) Ист. записи XIII (1960), књ. XVII, св. 1, 8—9.
[58]) Başvekâlet arşivi, Tapu deft. 5, лист 34—37.

документу се једни катуни спомињу са међама, а други без међа, и да се врло лако објаснити зашто је то тако. Још се мора истаћи чињеница да се непосредно после турског освајања у истом турском дефтеру једни власи уписују са чергама, а други са кућама, први у цематy, други у селима. Из свега је јасно да су и у време кад у српској држави има већи број сведочанстава о катунима који су се територијализирали и у српској држави и у другим балканским земљама постојали катуни у високим планинама који су очували старе своје одлике и били организације изразитих сточара. Иако о томе имамо тек покоје сведочанство, не можемо да не узмемо тај моменат у обзир, кад је он дошао до пресудног изражаја у животу српског и албанског народа у време пропадања средњовековних балканских држава и опадања у друштвеном развитку балканских народа.

Катун је, очигледно, организација везана за сточарство, и то у средњем веку — за сточарство старобалканског порекла. Да је то сточарство, уколико се тиче влашких група у нашим средњовековним државама, било у ранијим вековима више покретљиво, а да је то код већине арбанашких група било и касније у већој мери, види се по даљинама на којима су се налазила нека летња и зимска станишта истих сточара, што се може констатовати нарочито у топономастици. Очигледно су катуни прво били ограничени на високе планине; ту су имали своја станишта. Ту се везивала катунска организација са пасиштима, која су се, осим тога, помицала према годишњем добу и обиљу траве. Жупе ни блиске, а камоли удаљене, у којима су ти власи имали летња станишта испрва нису биле њихове. То се види и по томе што се њима блиске жупе друкчије зову пре него што су их власи посели, што је већина жупа у области где су се формирала племена после XV века променила имена.[59]) Та чињеница што жупе нису биле њихове условила је да је само мали део сточара могао имати зимска станишта у блиској жупи, остали су морали ићи зими у удаљеније крајеве. Да су још крајем XV и првих деценија XVI века у Црној Гори на обале Скадарског језера катуни долазили издалека, види се по одредби о плаћању пореза за зимовање стоке у дефтеру Скендер-бега Црнојевића.[60]) Катуни који су се спуштали у блиске жупе су били и обухваћени територијализацијом у ранијим столећима средњег века.

Кад се употребљава израз територијализација балканске сточарске организације, онда се не тврди да се катуни пре територијализације нису кретали у одређеним пасиштима и да нису одлазили на одређене територије на зимска станишта, него се говори о преласку на делимичну или пуну сесилност у селу, на везивање катуна за стално насељена села која припадају њима

---

[59]) Јиречек, Ист. Срба II², 37. — Заправо у XV веку се у називима баш може констатовати потискивање имена жупе од племенских имена (људи »de Versigne de genere Zubac« 1421. год. — стр. 45). То се још увек може констатовати и у дефтеру за херцеговачки санџак из 1477. године (нахија Грачаница или Никшићи, нахија Зета или Бјелопавлићи, нахија Комарница итд.).

[60]) Прилози за оријент. филологију I (1950), 13, 16.

и са којима катуни чине једну територију. Територијализација се остваривала и кад су се делови катуна или читав катун у повољним условима у удаљеним местима на својим становиштима насељавали и претварали их у села, као на пример Кучи, Тузи и Бушати у скадарском крају, или кад су се они спустили у блиску жупу и ту засновали села, као на пример Матагужи северно од Скадарског језера, или Псодерци, које смо споменули и Филиповић и ја. То се остваривало делимичним или пуним уклапањем катуна у феудалну привреду. Али је територијализација катунске организације у областима где су се развијала племена друкчије текла. Она се остваривала повезивањем катуна и блиске жупе или долова у планини, способних за стално становање, у једну целину која се касније зове племе уз успостављање у неку руку суверенитета те организације над том територијом, односно над тим деловима територије.

На терену где су се развијала племена услова није било тада, а нема их ни сада на многим местима, да се сва територија повеже у привредну целину; напротив, привредно активно земљиште и за становање било је све у разбацаним малим, одвојеним деловима, од којих су већи комплекси били само пашњаци. То је погодовало формирању и одржавању родова и братстава, а с друге стране су пашњаци могли створити потребу за уједињавање. Борба око пашњака и за очување њихово и потреба допунске пљачкашке привреде створила је услове за уједињење родова и братстава. Али се то остварило онда кад су се јавили услови да се жупе, или још више новостворена села у доловима и кршевима повежу са катунима, кад се умножило становништво и кад су политичке промене доносиле опадање и пропадање дотадашње жупске организације у тим крајевима кад се у тим крајевима јавила велика криза феудалног уређења. То је било у другој половини XV века.

Родовске моменте мора да је унела нека друштвена институција, која је учествовала у формирању племена. У томе није само играла улогу катунска организација него и сеоска, односно преостаци жупске организације, и донекле утицај феудалне организације, нарочито у почетку. Али је само по себи јасно да се порекло родовских елемената у формирању племена може само тражити у катунској организацији.

Тада се поставља питање да ли је катун пре процеса стварања племена и за време самог процеса био родовска организација?

Јиречек је истакао да се катуни у средњем веку јављају са патронимичним именима у плуралу и из тога закључио да су та имена уједно и имена родова.[61]) Преко те тврдње се не може олако прећи. То што неки катуни уписани у манастирским повељама нису били егзогамни, што се доказује тиме што су у породицама постојали зетови и сестрићи, није никакав доказ, јер је реч о влашким катунима који су у то време већ у приличној

[61]) К. Јиречек, Wlachen und Maurowlachen etc., »Zpravy« Чешког научн. др. 1879, 14—15.

мери територијализирани и захваћени феудалном привредом. Како би се уопште човек могао чудити тој појави кад се у то време »Србин женио у влахе«! У катуну Арбанаса уписаном у Дечанској повељи нема ни зетова ни сестрића. Тежа је примедба да баш у том катуну Арбанаса, судећи по именима, има више родова. Могло би се узети да је тај катун Арбанаса већ разгранат род, али ми знамо из касније времена да постоје катуни који су имали досељене родове, па су се ти родови чак наметнули катуну (пример Роваца). То што се имена катуна упорно одржавају у већини патронимична у плуралу, мислим, доказује да су катуни били првобитно родови. Временом су се они разгранали и измешали, а територијализацијом у којој су се они претварали у села губили су своје родовске одлике. Катун је у неким областима ипак остао и у XIV и у XV веку родовска организација. Он је, изгледа, могао повезивати сродне разгранате родове, а и несродне, али је та повезаност опет била по родовској линији. Не може се прећи преко података из којих се види да су неки у дефтер из 1497. унесени новопридошли катуни са патронимичним именима у Кучима постали касније братства.[62])

Као што сам доказао у својим ранијим расправама и овде, већина брдских племена и добар део херцеговачких настали су у другој половини XV века.[63]) То се даде закључити и из писаних извора и из података народне традиције. Али су у исто време почеле велике миграције сточара које су имале огроман значај за историју српског и хрватског народа. Ни та појава се не би дала разумети ако бисмо узели да су власи у свим крајевима били у основи изједначени са зависним сељацима у жупама. Насељавање Србије у XV веку сточарима, односно бившим сточарима који су сачували »влашку« организацију, није било по свом карактеру исто као насељавање Србије у XVIII веку. У XV веку то су валови миграција у којима учесници долазе са својим организацијама и у неку руку у војничком поретку.

У постанку племена важну је улогу имала установа кнеза и понегде војводе. У исто време, у другој половини XV века, насељавају се сточари у низинске, изразито ратарске крајеве, па се на том терену стварају кнежине.

Поставља се питање да ли се у нашем средњем веку, у претурском периоду, разликовала дужност кнеза од дужности примићура, да ли је постојала кнежина?

Већ сам навео опис уређења херцеговачких влаха код Рањине и његово слагање са подацима турског дефтера за смедеревски санџак, писаног око 1476. године. У том опису се спомиње врховни катунар. И херцеговачки дефтер из 1477. године такође би показивао да постоји разлика између кнеза и примићура, иако уз старешине катуна (цемата) који немају титулу кнеза или војводе не стоји никаква ознака. Сви каснији турски извори из XV и XVI века разликују дужност кнеза од дужности примићура или катунара.

---

[62]) Радови Научн. др. II, 174, 175.
[63]) Исто, 201—206; Ист. записи XIII, књ. XVII, св. 1, 3—20.

Раније се мислило да је у старој српској држави у организацији влаха дужност кнеза и примићура била иста, односно да су једни и други били старешине катуна. То се закључивало по томе што у српским повељама има катуна чије су старешине уписане као кнезови, а има још више уписаних као примићури. Још се уз то јавља израз »comes catuni«.[64]) Турски извори из XV века који дају податке о кнежинама могли би разјаснити откуд та појава и у једном и у другом случају. Кнез је старешина свог катуна, али је у исто време кнез над свима примићурима чији катуни спадају у кнежину. Баш то што су и кнезови и примићури наведени у истом члану у Душановом законику[65]) и што се кнезови и примићури једни поред других спомињу и у другим документима јест доказ да је постојала дужност кнеза као виша у катунској организацији. У Призренској хрисовуљи има уписаних осам катуна, од тога је један са кнезом, четири су са примићурима, а за три катуна нису наведени називи старешина.[66]) Филиповић је у свом раду истакао да се по Дечанској хрисовуљи и по њеној потврди види да су се два катуна по имену власи Ђурашевски досељавањем нових породица ујединила под именом власи Сремљани са новим кнезом на челу.[67]) Има јако много потврда да су на овај начин стварана језгра племена тамо где су се развијала племена. Ово би могло бити стварање кнежине уједињењем катуна.

Чињеница да је кнез титула словенског уређења, а да је све што се тиче катуна, па и сама реч примићур, бар уколико је реч о нашим крајевима, старобалканске провенијенције, показује, рекао бих, да је кнежина настајала утицајем жупске, односно државне организације. Иначе је, очигледно, установа врховног кнеза влаха, што се спомиње у Босни за време Твртка и код влаха у смедеревском санџаку средином друге половине XV века, створена од феудалне државне организације.[68]) Код влаха на Цетини (1436) установа влашког војводе се такође развила под утицајем феудалног уређења.

Да је установа кнеза или војводе настала утицајем жупске организације, показивали би и подаци херцеговачког санџака из 1477. године. Истина, међу власима у то време и у њиховој исконској области има нахија где нема ни кнезова ни војвода (Матаруге, Кукањ, Доња Морача, Милешево, Оногошт, Зупци), али тамо где постоји кнез или војвода, он је старешина нахије. Кнезове 1477. године имају ове нахије: Кричак, Љубовић, Комарница, Ровци, Пива и Рибани, а војводе — Горња Морача и Бјелопав-

---

[64]) Јиречек, Ист. Срба II², 97.

[65]) У чл. 146. Душанова законика спомињу се кнез и примићур једно поред другог и не могу бити исто.

[66]) Призр. хрисовуља, Гласник XV, 283—297.

[67]) Проф. М. Филиповић је у своме раду врло лепо истражио ове податке.

[68]) Колегиница Ковачевић је нашла у дубр. архиву податак о »comes omnium Vlachorum« за време Твртка I. О кнезу-спахији Малоги сину Николину види Ист. нар. Југославије II књига, Београд, 1960, 83; Годишњак Ист. др. БиХ IV (1952), 166—167.

лићи, док Никшићи имају и војводу и кнеза, али је старешина само војвода. Код Никшића, Роваца и Горње Мораче се нахије, односно кнежине, поклапају са катунима, јер постоји само један катун, али код осталих има више катуна. Компликованији је однос у нахијама које нису влашке, у којима су власи насељени, јер се ту њихова организација коју су они донели у ово време није још сагласила са територијалном поделом.

Војводе 1477. године, по цитираном турском попису, имају доста велике комплексе баштина, неке од раније, а неке напуштене од ранијих власника које су добили од Турака. Неке војводе имају од Турака добијене баштине у прилично удаљеним крајевима (на пример, горњоморачки војвода у Оногошту). Из извесних саопштења излази да су војводама призната та имања од турских великаша (Иса-бега Исхаковића) и да они имају турске документе који потврђују посед тих баштина.[69]) Кнезови и неке старешине катуна имају појединачне мање баштине. У ово време је дужност војводе и кнеза наследна, а по турским сведочанствима, истина из нешто познијег времена, и дужност примићура је била наследна.

Да је претварање катунске организације у племена праћено извесном феудализацијом њихових старешина, даде се лако констатовати. То се види у Црној Гори за време власти Црнојевића, где је јасно да су постојали феудални односи, иако је у већем делу Црне Горе започео процес претварања катунске организације у племена, заправо, по моме, у кнежине. Нарочито је то јасно код Малоншића, где се јавља и ћефалија са пронијом Орахови Љути.[70]) Такође се то види и из вести о војводи од Његуша кнезу Алекси Божидаревићу, који је био и великаш за време Црнојевића и спахија за време првих деценија турске власти.[71]) Треба још обратити пажњу да су прве пиперске војводе које зна предање крајем XV века у турски дефтер уписане као спахије. Ти и слични подаци потврђују оно што даје о војводама херцеговачки дефтер из 1477. године.

Феудалну страну у процесу претварања катунске организације у племена бројни моји критичари не могу да схвате. Још мање они могу да схвате да постоје извесни феудални елементи и у каснијем животу племена.[72]) Баш због утицаја феудалне стране и модификоване територијално-жупске организације која се претварала у кнежине, ја сам претпоставио да су се прво већином у развитку племена стварале кнежине. По структури Куча и Пипера која се може констатовати по дефтеру из 1485. године, то

---

[69]) Ист. записи XIII, књ. XVII, св. 1, 6 (дооро горњоморачког војводе Радосава). У херцеговачком дефтеру из 1477. на листу 25, уписане су баштине никшићког војводе Батрића. За сарадњу бјелопавлићког војводе Радосава Бубина са Турцима зна и народно предање (Ист. записи XIII, књ. XVII, св. 1, 15).

[70]) Ј. Томић, Прилози за историју Црнојевића и Црне Горе, Споменик XLVII (Београд, 1909), 15, 16, 20.

[71]) Радови Научн. др. II, 214.

[72]) Неки моји критичари не могу да схвате да могу постојати феудални елементи у војној демократији наших племена; они поједностављују процес развитка племена сводећи га само на војнодемократску компоненту.

би се дало наслутити.[73]) Са више ослона на директна сведочанства о Црној Гори, где чак млетачки извори из XVII века зову касније племенске јединице c o n t e e,[74]) то је тврђење још оправданије. Извори, чини ми се, дају извесно право да се закључи да су брдска племена већ у XVI веку имала основне карактеристике које су нама добро познате, а да црногорска племена имају коначно такве карактеристике тек у XVIII веку.[75])

Ограничио сам излагање процеса територијализације катунске организације на област где су се развијала племена зато што се ту територијализирала очувана катунска организација. Истина, има у XV веку и у ратарским крајевима случајева директне територијализације очуване катунске организације у селима, као што смо видели у излагању шта је донео први талас насељених »влаха« у Србију пре 1467. године, али они таласи који су на северу дали кнежинску организацију већ нису имали катунску, него кнежинску организацију. Тамо је територијализација напредовала већ у области из које су се они доселили. На жалост, о том развитку у области Старог Влаха и у средњем Подрињу, који је претходио насељавању у северну Србију, не знам готово ништа.

Како се одиграла коначна територијализација кнежина у северној Србији у другој половини XV и у првој половини XVI века, изложио сам у реферату на Првом конгресу историчара Југославије у Београду (на жалост, још нештампаном) и краће у другој књизи Историје народа Југославије (стр. 80—88 београдског издања). Тамо је показано како се кнезови претварају у спахије и указано је да су те прве кнежине установе сеоске самоуправе одоздо, а феудалне организације одозго.

BRANISLAV ĐURĐEV

TERRITORIALISIERUNG DER ORGANISATION DER KATUNI BIS ZUM ENDE DES XV. JAHRHUNDERT

ZUSAMMENFASSUNG

Der Verfasser benützt sowohl das ethnographische Material über die Stämme in Montenegro und über die nomadisierenden und halbnomadisierenden Hirtengruppen auf dem Balkan aus dem XIX. und XX. Jahrundert, als auch die Angaben der türkischen Defters über die Organisation der Stämme in Montenegro, in Nordalbanien

[73]) Радови научн. др. II, 192—198, 206—207.

[74]) Ј. Томић, Извештај (кот. пров. Н. Ерица) о млетачком заузећу у Млетачкој Арбанији, Црној Гори, Брдима и Херцеговини etc. Споменик LII (Београд, 1914), 73—74, 83.

[75]) То мишљење сам изнео први пут у својој књизи »Турска власт у Црној Гори у XVI и XVII веку« (стр. 104). У касницим својим радовима сам још оштрије подвукао разлику у развитку брдских и црногорских племена (Радови Научн. др. II, 206).

und in der Herzegowina und über die Organisation der angesiedelten »Walachen« (eflaklar) in Serbien und Bosnien aus dem XV. und XVI. Jahrhundert, zur kritischen Interpretation der Angaben der Quellen über die katuni (Sennereien) der »Walachen« (vlasi = die slavisierten und nichtslavisierten Hirtengruppen altbalkanischer Abstammung, die vorher romanisiert wurden) und der Albanesen im mittelalterlichen Serbien. Das überprüfte Material beweist, dass das Verhältnis der katuni zum Dorfwesen nach Zeit und Ort verschiedenartig war. Deshalb darf man das ethnographische Material aus dem XIX. und XX. Jahrhundert nicht ohne eine dem Prozess entsprechende Kritik zur Interpretation der Angaben der mittelaterlichen Quellen über die katuni verwenden.

Die katuni im mittelalterlichen Serbien stellten erst dem Dorfwesen in Tälern, im Flachland (in den župe) eine Organisation des Lebens der Hirtengruppen in Hochgebirgen gegenüber. Ihre Sennereien und Sommerwohnungen waren die Grundlage nach der sich die Lebensformen der Hirtengruppen bestimmten. Die katuni waren zuerst geschlechtsartig organisiert. Ihre geschlechtsartige Formation war nicht einfach. Im Rahmen der katuni vereinigten sich und zerfielen die Geschlechter, die Grossfamilien in denen die Hirtengruppen lebten. So kam es zu einer Fluktuierung der Geschlechter, die nach Zeit und Ort stärker oder schwächer wurde. Schon im Mittelalter kam es in vielen Gegenden, durch den teilweisen oder vollen Übergang zum Ackerbau, zu einer Territorialisierung der katuni. In diesem Prozess waren die katuni der »Walachen«, der slavisierten ehemaligen Romanengruppen, viel mehr einbegriffen als die der Albanesen.

Während des Zerfalls der Balkanstaaten im XV. Jahrhundert und während der ersten Dezenien der Türkenherrschaft kam se zu einem Drang der Hirtengruppen nach Gegenden, wo der Ackerbau als wirtschaftliche Grundlage herrschte. Durch eine territoriale Verbindung der Winterwohnungen in den benachbarten Tälern mit der Sennereienorganisation, mit den katuni, entstand die Organisation der Stämme in Montenegro, in Nordalbanien und in der Herzegowina im XV. und XVI. Jahrhundert (in Montenegro im engeren Sinne ist der Prozess erst im XVIII. Jahrhundert vollendet). Die Migrationen der »Walachen« nach Serbien und Bosnien verstärkten die patriarchalen Formen des dortigen Dorflebens. Dort entstanden durch die vollendete Territorialisierung der Organisation der »Walachen« die ersten kneže ine, die Organisationen des Dorflebens der Serben und gewissermassen der Kroaten während der Türkenherrschaft.

Der Vertasser überprüft das historische Material über die mittelalterlichen katuni in Serbien. Er beweist, dass die katuni erst geschlechtsartig organisiert waren, dass die katuni die Rahmen für den Prozess der Entstehung der Stämme in Montenegro, in Nordalbanien und in der Herzegowina darstellen. Der Autor beweist, dass die kneže ine bei den »Walachen« schon im Mittelalter vorhanden waren. Beim Betrachten des Prozesses der Territorialisierung der katuni und der gesellschaftlichen Entwicklung der Organi-

sationen der Hirtengruppen der »Walachen« und Albanesen im mittelalterlichen Serbien, sowie beim Erforschen der Entstehung der Stämme und k n e ž i n e im serbischen, kroatischen und albanesischen Lebensraum im XV. und XVI. Jahrhundert, darf die Aufmerksamkeit weder von der patriarchalen noch der feudalen Seite des Prozesses abgelenkt werden.

ДИСКУСИЈА

Др Мил. С. Филиповић: Могу да почнем баш с оним што је изнео Недим Филиповић (који је говорио о сличности организације неких малоазијских сточарских група са организацијом влашких група на Балкану). Сматрам да је све то што је он изложио врло важно. Само бих хтео да укажем на још нешто, наиме, да од најстаријих времена ми знамо за кретање сточара из мале Азије на Балкан и са Балкана у Малу Азију, просто ради паше.

Арбанашки катун је врло интересантан. Ми смо само у једно две речи спомињали свде влашки закон, који се повлачи од првих вести о Власима код нас па такорећи до ишчезавања Влаха, а његове трзаје видимо у Славонији и Хрватској код оних пресељених Влаха који носе ту традицију и боре се за тај влашки закон, али, разуме се, то пропада. Нема нигде закона о Арбанасима. То је врло важна ствар. Мислим да би овај проблем — закон влашки и закон арбанашки — требало да буде предмет једне засебне студије.

Код нас се већ деценијама води дискусија о постанку племена. Табори су подељени. Једна је теорија да су та племена стара, наслеђена, а друга је да су та племена настала тек за време Турака. Ту се сада мешају и сентиментални патриотски мотиви. Мислим да је проф. Ђурђев дефинитивно доказао да су та племена настала тек за време Турака, мислим да је у његовој студији најзначајнији тај допринос, односно та теза, да је између катуна и неких нижих јединица и племена постојала једна фаза у виду кнежине. Може се наћи још доста аналогија са нашег терена и из других крајева.

Др Десанка Ковачевић: Нисам у могућности да се упуштам у детаљнија разматрања о постанку племена, јер располажем само дубровачком грађом за XIV и XV вијек, а за рјешење овог проблема је неопходна турска грађа. Желим само да се задржим на оном што је Јиречек казао, пошто сматрам да је он сувише поједноставио ствари. Тиме се отвара могућност за извлачење неких погрешних закључака. Према Јиречеку, из самог дубровачког материјала се јасно види како су се садашња племена развијала из пастирских села или катуна. Том приликом наводи примјере као што су Зупци, Дробњаци, Бањани. О самим карактеристикама катуна из којих се развијају племена Јиречек није ништа одређеније казао нити се уопште бавио тим питањем. Ја бих ово само додала: да се племена не развијају из сваког катуна, него само из оних катуна који показују одређене карактеристике: континуирано јављање, насљедно старјешинство, особине разрастања катуна итд. То је закључак који намеће читаво наше излагање.

Др Бранислав Ђурђев: Желим да кажем да ми је познавање онога што је рекао Недим Филиповић о турским племенима много помогло да схватим неке ствари.

У Црној Гори, баш код Куча, прво се од катуна стварају села и кнежине, па онда се то тек са новим катунима претвара у племена.

Др Богумил Храбак: С великим интересовањем сам слушао излагање друга Ђурђева и с њим се у великој мери слажем. Ипак, хтео бих да напоменем да се његови закључци о времену територијализације могу односити само на терен Црне Горе, који има својих специфичности кад се

ради о условима за образовање племена. На терену данашње Херцеговине, сушне висоравни, стање је сасвим друкчије. Ту се катунска организација очувала неколико деценија, па и читаво столеће после сталног насељавања неке влашке скупине на одређеном месту и после појаве сесилних насеља. По мом мишљењу, то је због тога што је катун имао функцију у одвођењу стоке на летњу испашу на планински венац који дели Херцеговину од Босне, пошто је на терену данашње Херцеговине проблем летње испаше био основни. Неки подаци указују да се катунска организација и у турској Далмацији одржала у првој половини XVI века.

Нисам желео да узимам посебно реч, али се не слажем у свему ни с колегиницом Ковачевић кад она изводи закључке у вези с означавањем катунске припадности у дубровачким документима. Катуни се појављују у дубровачкој грађи и у првој половини XV века, иако у дневном сасбрањају са Дубровником изгледа да их је нестало приликом означавања људи из Херцеговине који су Дубровчанима познати или који се бележе по својим већ насталим насељима.

ANU BiH АНУ БиХ